

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет**

Кафедра адміністративного права
та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Оподаткування в Україні»

Студентка групи: ПР - 36

Коршилівська Марія Віталіївна

Керівник: д. філ. з права, доц.

Кузь Тетяна Володимирівна

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль - 2025

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ...	5
1.1. Поняття та сутність податкової системи.....	5
1.2. Основні принципи функціонування податкової системи України.....	7
1.3. Нормативно-правове регулювання оподаткування в Україні.....	11
Висновки до розділу 1.....	13
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРЯМИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ.....	14
2.1. Податок з доходів фізичних осіб.....	14
2.2. Оподаткування прибутку підприємств.....	17
2.3. Спрощена система оподаткування.....	19
Висновки до розділу 2.....	21
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	23
3.1. Податок на додану вартість (ПДВ) як основне джерело надходжень до державного бюджету.....	23
3.2. Фіскальна роль акцизного податку.....	25
3.3. Міжнародно-правові механізми вдосконалення системи непрямого оподаткування в Україні.....	27
Висновки до розділу 3.....	28
Висновки.....	30
Список використаних джерел.....	32

ВСТУП

Актуальність теми. Податкова система є основою фінансової стабільності держави, забезпечуючи надходження коштів до державного та місцевих бюджетів для виконання соціально-економічних функцій. В Україні, яка перебуває на етапі реформування економіки, інтеграції до європейського правового простору та адаптації до викликів глобалізації, питання оподаткування набувають особливої значущості. Податки не лише формують дохідну частину бюджету, але й впливають на економічні процеси, соціальну справедливість та інвестиційну привабливість країни. Проблеми неефективного адміністрування податків, високого рівня тінізації економіки, складності процедур декларування та необхідності гармонізації з міжнародними стандартами зумовлюють потребу в комплексному дослідженні правових, фінансових та міжнародно-правових аспектів оподаткування.

Міждисциплінарний підхід до вивчення податкової системи дозволяє розглядати її як сукупність юридичних норм, економічних механізмів та етичних принципів. Правові аспекти забезпечують законність і стабільність оподаткування, фінансові – ефективність наповнення бюджету, а міжнародно-правові – гармонізацію з європейськими та глобальними стандартами. В умовах цифрової трансформації, зростання транскордонної торгівлі та розвитку інформаційних технологій податкова система України стикається з новими викликами, такими як оподаткування цифрових послуг, боротьба з ухиленням від сплати податків та вдосконалення механізмів адміністрування. **Актуальність теми** посилюється необхідністю реформування податкової системи для підвищення її прозорості, справедливості та конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі.

Мета роботи – здійснити комплексний аналіз особливостей оподаткування в Україні, дослідити правові та фінансові механізми функціонування податкової системи, а також розробити рекомендації щодо її вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

Завдання:

1. Визначити сутність, структуру та основні принципи функціонування податкової системи України.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює оподаткування в Україні.
3. Дослідити фінансово-правові аспекти прямих податків, зокрема податку з доходів фізичних осіб, податку на прибуток підприємств та спрощеної системи оподаткування.
4. Оцінити роль непрямих податків, таких як податок на додану вартість та акцизний податок, у формуванні доходів державного бюджету.
5. Вивчити міжнародно-правові механізми вдосконалення системи непрямого оподаткування в Україні.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі оподаткування в Україні.
Предмет дослідження – правові, фінансові та міжнародно-правові механізми функціонування податкової системи України.

Методи дослідження включають загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) та спеціальні методи (порівняльно-правовий для зіставлення національного та міжнародного законодавства, формально-юридичний для аналізу нормативних актів, економіко-правовий для оцінки фіскальної ефективності податків).

Ступінь дослідження. Проблематика оподаткування активно досліджується в Україні та за кордоном. Вітчизняні вчені, зокрема О. Баранов, І. Кучеренко, В. Мельник, аналізують правові та економічні аспекти функціонування податкової системи, звертаючи увагу на проблеми адміністрування та тінізації економіки. Зарубіжні дослідники, такі як Дж. Стігліц, Р. Масгрейв, пропонують теоретичні моделі справедливого оподаткування, наголошуючи на необхідності балансу між фіскальними та соціальними функціями податків. Водночас міждисциплінарний підхід, що поєднує правові, фінансові та міжнародно-правові аспекти, залишається недостатньо розробленим в українській науковій літературі, що зумовлює необхідність цього дослідження. Окремі аспекти, такі як гармонізація з нормами ЄС чи оподаткування цифрової економіки, лише починають привертати увагу дослідників, що підкреслює новизну теми.

Науково-практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для вдосконалення податкового законодавства, підвищення ефективності адміністрування податків та гармонізації української податкової системи з міжнародними стандартами. Практичні рекомендації, розроблені в роботі, можуть бути застосовані органами державної влади, зокрема Державною податковою службою, для реформування системи оподаткування.

Структура роботи: Курсова робота складається: із вступу, трьох розділів, дев’ятох підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг 33 сторінки. Кількість використаних джерел – 25.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та сутність податкової системи

Податкова система є ключовим елементом фінансової політики держави, що забезпечує стабільне наповнення державного та місцевих бюджетів, а також виконання економічних, соціальних і регуляторних функцій. У сучасних умовах податкова система України функціонує в складному середовищі, яке формується під впливом глобалізації, цифровізації економіки та інтеграції до європейського правового простору.

Під податковою системою розуміють сукупність податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а також правових норм, організаційних структур і процедур, що регулюють їх встановлення, стягнення та адміністрування. Податкова система включає загальнодержавні та місцеві податки, які формують дохідну частину бюджетів різних рівнів. Загальнодержавні податки, такі як податок на додану вартість (ПДВ), податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) та податок на прибуток підприємств, забезпечують основну частку надходжень до державного бюджету, тоді як місцеві податки, наприклад податок на майно, спрямовуються на фінансування потреб територіальних громад.

Сутність податкової системи розкривається через її функції, які відображають її багатогранну роль у державному управлінні. Основними функціями є:

1. Фіскальна функція – полягає у забезпеченні надходження коштів до бюджету для фінансування державних видатків, таких як освіта, охорона здоров'я, оборона та інфраструктурні проєкти. «У 2024 році податки становили понад 80% доходів зведеного бюджету України, що підкреслює їхню ключову роль у фінансовій системі» [10].

2. Регулююча функція – яка виражається у впливі на економічні процеси через встановлення податкових ставок, пільг і санкцій [8, с. 432]. Наприклад, «зниження ставки податку на прибуток для ІТ-компаній у межах проєкту «Дія.City» стимулює розвиток цифрової економіки» [5].

3. Соціальна функція – виражається у сприянні зменшенню нерівності через перерозподіл ресурсів [12, с. 328]. Хоча в Україні соціальна функція реалізується обмежено через відсутність прогресивної шкали оподаткування для ПДФО, окремі пільги, наприклад для малозабезпечених категорій, спрямовані на підтримку соціальної справедливості.

Податкова система України базується на поєднанні прямих і непрямих податків, що дозволяє балансувати між стабільністю надходжень і економічною гнучкістю. «Прямі податки, такі як ПДФО та податок на прибуток, стягуються безпосередньо з доходів або майна платників, що робить їх чутливими до економічної ситуації» [7, с. 256]. «Непрямі податки, зокрема

ПДВ і акцизний податок, включаються до вартості товарів і послуг, що забезпечує їх стабільність навіть у періоди економічного спаду» [13, с. 240].

Автори наукових праць вбачають, що «міждисциплінарний підхід до аналізу податкової системи дозволяє розглядати її не лише як юридичний механізм, а й як економічний інструмент, що впливає на добробут суспільства» [9, с. 380]. З правового погляду, податкова система регулюється Конституцією України, Податковим кодексом та іншими нормативними актами, які встановлюють порядок справляння податків. З економічного погляду, податки впливають на інвестиційну активність, споживчий попит і конкурентоспроможність національної економіки. Наприклад, високе податкове навантаження може стримувати розвиток малого бізнесу, тоді як надмірні пільги призводять до бюджетних втрат.

Сучасні виклики, такі як цифрова трансформація та глобалізація, змінюють підходи до оподаткування. Оподаткування цифрових послуг, діяльності транснаціональних корпорацій і транскордонної торгівлі потребує адаптації податкової системи до нових реалій. Наприклад, у 2023 році Україна запровадила так званий «податок на Google», який зобов'язує іноземні цифрові компанії сплачувати ПДВ за послуги, надані в Україні. Це стало кроком до гармонізації з європейськими стандартами, зокрема з Директивою Ради ЄС 2006/112/ЄС.

Водночас податкова система України стикається з низкою проблем, що впливають на її ефективність. «Високий рівень тінізації економіки, за оцінками експертів, сягає 25-30% ВВП, що призводить до недоотримання бюджетних надходжень» [16, с. 280]. Складність процедур адміністрування, зокрема для малого бізнесу, та недостатня прозорість у наданні податкових пільг ускладнюють реалізацію принципів справедливості та економічної обґрунтованості.

Таким чином, податкова система України є багатокомпонентним механізмом, що поєднує правові, економічні та соціальні елементи. Її сутність полягає у забезпеченні фінансової стабільності держави, регулюванні економічних процесів і сприянні соціальній справедливості.

1.2. Основні принципи функціонування податкової системи України

Податкова система України є складовою фінансової політики держави, що забезпечує стабільне наповнення бюджетів, регулювання економічних процесів і виконання соціальних функцій. Її ефективність залежить від чітко сформульованих принципів, які визначають правові, економічні та етичні засади оподаткування. Принципи функціонування податкової системи відображають баланс між потребами держави у фінансових ресурсах, правами платників податків і суспільними інтересами. У контексті інтеграції України до європейського правового простору, цифровізації економіки та глобалізації принципи оподаткування набувають особливого значення, оскільки вони мають відповідати як національним реаліям, так і міжнародним стандартам. У цьому підрозділі розглядаються ключові принципи податкової системи України, їх нормативне закріплення, практична реалізація, а також проблеми та перспективи їх вдосконалення.

Автори навчального підручника вбачають, що «принципи оподаткування – це базові правила, які визначають порядок встановлення, стягнення та адміністрування податків» [11, с. 496]. Вони виконують кілька ключових функцій: забезпечують правову передбачуваність, сприяють справедливому розподілу податкового тягаря, підтримують економічну стабільність і створюють умови для довіри між державою та платниками. В Україні принципи оподаткування закріплені в Податковому кодексі України, зокрема в статті 4, яка встановлює засади податкового законодавства. Ці принципи частково ґрунтуються на класичних ідеях Адама Сміта, який у XVIII столітті запропонував принципи справедливості, визначеності, зручності та економічності. Сучасні принципи оподаткування, адаптовані до викликів XXI століття, включають також прозорість, стабільність і нейтральність, що відображають вимоги глобальної економіки, цифрових технологій і міжнародної співпраці.

Податковий кодекс України визначає низку принципів, які є основою для функціонування податкової системи.

Принцип законності. Законність є наріжним каменем податкової системи, оскільки передбачає, що податки та збори можуть встановлюватися виключно законом, ухваленим Верховною Радою України. Відповідно до статті 67 Конституції України визначено, що «сплата податків є обов'язком громадян» [1], а стаття 4 Податкового кодексу встановлює, що «зміни до податкового законодавства вносяться лише через законодавчі акти» [2]. Цей принцип захищає платників від свавільних рішень виконавчої влади та забезпечує правову стабільність. Наприклад, запровадження нових податків, таких як «податок на Google» для цифрових послуг у 2023 році, відбулося через внесення змін до Податкового кодексу, що відповідає принципу законності. Проте на практиці цей принцип іноді підривається через нечіткість

формулювань у нормативних актах, що призводить до неоднозначного тлумачення норм і судових спорів між платниками та податковими органами.

Принцип справедливості. Принцип передбачає, що «податкове навантаження розподіляється пропорційно до платоспроможності громадян і суб'єктів господарювання» [11, с. 496]. Цей принцип включає горизонтальну справедливість (однакове оподаткування осіб з однаковими доходами) і вертикальну справедливість (вищі податки для осіб із більшими доходами). В Україні принцип справедливості реалізується частково через диференціацію ставок для різних видів доходів у межах податку з доходів фізичних осіб (ПДФО). Наприклад, ставка ПДФО становить 18% для більшості доходів, але знижується до 5% для дивідендів. Однак відсутність прогресивної шкали оподаткування, яка є стандартом у багатьох країнах ЄС (наприклад, у Франції ставки ПДФО варіюються від 0% до 45%), обмежує соціальну функцію оподаткування. Це призводить до того, що особи з низькими доходами несуть пропорційно більше податкового навантаження, що суперечить етичним засадам справедливості.

Принцип економічної обґрунтованості. На думку науковців: «податки мають бути економічно виправданими, тобто не створювати надмірного тиску на платників і не перешкоджати економічному розвитку» [18, с. 420]. Цей принцип вимагає, щоб ставки податків, механізми їх адміністрування та пільги сприяли інвестиційній активності, розвитку бізнесу та економічному зростанню. В Україні економічна обґрунтованість частково забезпечується через спрощену систему оподаткування для малого бізнесу та пільги для окремих секторів, таких як ІТ-галузь (знижені ставки для резидентів «Дія.City») і сільське господарство (спеціальний режим для 4-ї групи платників). Проте високе податкове навантаження на середній бізнес, складність адміністрування податку на додану вартість (ПДВ) і недостатня прозорість у наданні пільг часто суперечать цьому принципу. Наприклад, затримки у відшкодуванні ПДВ експортерам створюють фінансові труднощі для бізнесу, що підриває економічну ефективність оподаткування.

Принцип прозорості. Практики вважають, що «прозорість передбачає доступність і зрозумілість податкових норм, процедур декларування та адміністрування для всіх платників» [15, с. 512]. Податкові органи зобов'язані надавати чітку інформацію про порядок сплати податків, а платники мають право на консультації та оскарження рішень. В Україні прозорість частково забезпечується через електронні сервіси Державної податкової служби, такі як «Електронний кабінет платника», а також через Систему електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), запроваджену у 2015 році. Ці інструменти підвищили рівень відкритості, але складність податкового законодавства та недостатня цифрова грамотність громадян обмежують їх ефективність.

Наприклад, малі підприємці часто стикаються з труднощами при поданні електронних декларацій через брак технічних знань.

Принцип стабільності передбачає, що податкове законодавство не зазнає частих змін, особливо протягом бюджетного року, щоб забезпечити передбачуваність для платників. Відповідно до статті 4 Податкового кодексу встановлено, що «зміни до елементів податків (ставки, пільги, об'єкт оподаткування) вносяться не пізніше ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року» [2]. Проте в Україні цей принцип часто порушується через щорічні зміни до Податкового кодексу, які вносяться без достатнього перехідного періоду. Наприклад, відповідно Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» зазначено, що «у 2024 році зміни до оподаткування підакцизних товарів набули чинності посеред року, що викликало труднощі для бізнесу у плануванні витрат» [5]. Така нестабільність знижує довіру до податкової системи та ускладнює довгострокові інвестиційні рішення.

Принцип нейтральності передбачає, що податкова система не створює необґрунтованих переваг для окремих груп платників або галузей. Цей принцип спрямований на забезпечення рівних умов для конкуренції та уникнення дискримінації. В Україні нейтральність частково порушується через численні податкові пільги, які надаються окремим секторам, наприклад, сільському господарству чи енергетиці. Такі пільги, хоча й спрямовані на підтримку економіки, часто призводять до бюджетних втрат і створюють нерівні умови для інших галузей. Наприклад, спеціальний режим оподаткування для сільськогосподарських виробників дозволяє їм не сплачувати ПДВ, що ставить їх у вигідніше становище порівняно з іншими платниками.

Міждисциплінарний підхід дозволяє розглядати принципи оподаткування через правову, економічну та етичну призми. З правового погляду, принципи законності та стабільності створюють нормативну основу для функціонування податкової системи, забезпечуючи її легітимність і правову передбачуваність. Законність гарантує, що податки встановлюються демократичним шляхом, а стабільність захищає платників від раптових змін. З економічної точки зору, принципи економічної обґрунтованості та нейтральності сприяють створенню сприятливого бізнес-клімату. Наприклад, зниження податкового навантаження на малий бізнес через спрощену систему оподаткування стимулює підприємництво, але потребує посилення контролю, щоб уникнути зловживань.

Етичний аспект принципів оподаткування пов'язаний із принципом справедливості, який передбачає повагу до прав платників і рівний розподіл податкового тягара. У сучасному світі етичні питання оподаткування

набувають особливого значення через зростання соціальної нерівності. «В Україні високий рівень тінізації економіки (за оцінками, 25-30% ВВП у 2024 році) і відсутність прогресивного оподаткування підбивають етичну основу податкової системи», створюючи враження, що сумлінні платники несуть більший тягар порівняно з тими, хто ухиляється від податків [17, с. 360].

Порівняльний аналіз із країнами ЄС показує, що Україні варто вдосконалити принципи оподаткування, орієнтуючись на міжнародний досвід. Наприклад, у навчальному посібнику зазначено, що «у країнах ЄС принцип прозорості підтримується через автоматизовані системи обміну інформацією, такі як VIES (VAT Information Exchange System), що зменшує можливості для шахрайства з ПДВ» [20, с. 216]. Принцип справедливості реалізується через прогресивні шкали оподаткування, які сприяють зменшенню соціальної нерівності. Міжнародні організації, такі як ОЕСР, рекомендують посилювати принципи прозорості та нейтральності через цифрові інструменти та міжнародну співпрацю.

Основні принципи функціонування податкової системи України – законність, справедливість, економічна обґрунтованість, прозорість, стабільність і нейтральність – формують її правову, економічну та етичну основу. Вони спрямовані на забезпечення фінансової стабільності, підтримку економічного розвитку та соціальної справедливості. Проте їх реалізація ускладнена через тінізацію економіки, часті зміни законодавства та недостатню прозорість. Для вдосконалення принципів Україні варто запровадити прогресивне оподаткування, посилити цифрові інструменти адміністрування та гармонізувати законодавство з європейськими стандартами.

1.3. Нормативно-правове регулювання оподаткування в Україні

Нормативно-правове регулювання оподаткування є основою функціонування податкової системи, оскільки воно визначає правові рамки встановлення, стягнення та адміністрування податків. В Україні податкова система базується на чітко структурованій нормативній базі, яка включає конституційні норми, законодавчі акти та підзаконні акти. Ця база забезпечує законність оподаткування, захист прав платників і виконання фінансових функцій держави. У контексті інтеграції України до європейського правового простору та викликів цифрової економіки нормативно-правове регулювання оподаткування набуває особливого значення, адже воно має відповідати як національним інтересам, так і міжнародним стандартам.

Основним джерелом правового регулювання оподаткування в Україні є Конституція України, яка встановлює базові принципи оподаткування. Відповідно до статті 67 Конституції «кожен громадянин зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, визначених законом» [1]. Ця норма підкреслює принцип законності, який гарантує, що податки можуть встановлюватися виключно законодавчим органом – Верховною Радою України. Крім того, згідно зі ст. 92 Конституції визначено, що «засади оподаткування встановлюються виключно законами», що забезпечує захист платників від свавільних рішень виконавчої влади [1].

Центральним законодавчим актом у сфері оподаткування є Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 року. Цей документ систематизує норми щодо всіх видів податків і зборів, визначає їх елементи (об'єкт, база, ставки, пільги) та регулює процедури адміністрування. Податковий кодекс поділяє податки на загальнодержавні (наприклад, податок на додану вартість, податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств) та місцеві (податок на майно, єдиний податок). У 2024 році до Кодексу було внесено низку змін, зокрема щодо «оподаткування цифрових послуг і вдосконалення електронного адміністрування ПДВ», що свідчить про спроби адаптації до сучасних викликів [5]. Наприклад, запровадження «податку на Google» зобов'язало іноземні компанії, які надають цифрові послуги в Україні, сплачувати ПДВ, що відповідає європейським стандартам.

Окрім Податкового кодексу, оподаткування регулюється Законом України «Про державний бюджет», який встановлює ставки окремих податків і зборів на відповідний рік.

Підзаконні нормативні акти, такі як постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів і Державної податкової служби, деталізують процедури адміністрування податків. Наприклад, накази ДПС визначають порядок подання електронних декларацій і функціонування Системи електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ). Однак, у підручнику зазначено, що «надмірна кількість підзаконних актів іноді призводить до

ускладнення процедур для платників, що суперечить принципу прозорості» [19, с. 584].

Міждисциплінарний підхід до аналізу нормативно-правового регулювання дозволяє розглядати його не лише як юридичний механізм, а й як інструмент економічної та соціальної політики. З економічного погляду, «нормативна база впливає на інвестиційну привабливість України та конкурентоспроможність бізнесу» [12]. Наприклад, спрощена система оподаткування, передбачена Податковим кодексом, сприяє розвитку малого підприємництва, але її зловживання великими компаніями через фіктивне дроблення бізнесу створює бюджетні втрати. З соціального погляду, нормативні акти, які передбачають пільги для малозабезпечених категорій або інвалідів, реалізують принцип справедливості, хоча їх обсяг залишається обмеженим.

Сучасний стан нормативно-правового регулювання оподаткування в Україні характеризується як прогресом, так і проблемами. Позитивними змінами є впровадження цифрових інструментів, таких як СЕА ПДВ і «Електронний кабінет платника», які підвищили прозорість і зменшили корупційні ризики. Проте нормативна база має недоліки:

По-перше, часті зміни законодавства. Щорічні поправки до Податкового кодексу порушують принцип стабільності, ускладнюючи планування для бізнесу.

По-друге, нечіткість норм. Деякі положення Кодексу, зокрема щодо трансфертного ціноутворення, мають неоднозначне тлумачення, що призводить до спорів із податковими органами.

По-третє, недостатня гармонізація з міжнародними стандартами. Хоча Україна як асоційований член ЄС зобов'язана адаптувати своє законодавство до європейських норм, наприклад, Директиви Ради ЄС 2006/112/ЄС щодо ПДВ, цей процес відбувається повільно.

Порівняльний аналіз із країнами ЄС показує, що «українська нормативна база поступається за рівнем чіткості та автоматизації. Наприклад, у Польщі система «split payment» (розподіл платежу за товар і ПДВ на окремі рахунки) зменшує шахрайство з ПДВ, тоді як в Україні подібні механізми лише починають розроблятися» [24, с. 272]. Міжнародні організації, такі як ОЕСР, рекомендують Україні посилити обмін інформацією з іншими країнами для боротьби з ухиленням від податків, що потребує вдосконалення нормативної бази.

Таким чином, нормативно-правове регулювання оподаткування в Україні базується на Конституції, Податковому кодексі, законах і підзаконних актах, які забезпечують функціонування податкової системи. Воно відображає правові, економічні та соціальні аспекти, але потребує вдосконалення для

підвищення прозорості, стабільності та відповідності міжнародним стандартам.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У 1 розділі розкрито аналіз теоретичних основ оподаткування в Україні, що включає дослідження поняття та сутності податкової системи, її принципів функціонування та нормативно-правового регулювання. Проведений аналіз дозволив сформулювати цілісне уявлення про податкову систему як ключовий елемент фінансової політики держави, який поєднує правові, економічні та соціальні аспекти. Міждисциплінарний підхід до вивчення цих питань підкреслив багатогранність оподаткування та його вплив на суспільно-економічні відносини в Україні.

Податкова система України є сукупністю податків, зборів, правових норм, організаційних структур і процедур, спрямованих на забезпечення фінансових потреб держави. Її сутність розкривається через виконання фіскальної, регулюючої та соціальної функцій. Фіскальна функція забезпечує надходження коштів до бюджетів, регулююча впливає на економічні процеси через пільги та ставки, а соціальна сприяє зменшенню нерівності. У 2024 році податкова система України залишається орієнтованою на непрямі податки (ПДВ, акциз), що становлять понад 50% бюджетних надходжень, але стикається з викликами тінізації економіки та необхідності адаптації до цифрових реалій, таких як оподаткування цифрових послуг.

Принципи оподаткування – законність, справедливість, економічна обґрунтованість, прозорість, стабільність і нейтральність – формують основу функціонування податкової системи. Законність забезпечує правову передбачуваність, справедливість сприяє рівномірному розподілу податкового тягара, а економічна обґрунтованість підтримує розвиток бізнесу.

Нормативна база оподаткування в Україні базується на Конституції, Податковому кодексі, законах і підзаконних актах. Податковий кодекс є центральним актом, що систематизує норми щодо податків і процедур їх адміністрування. Позитивними змінами є впровадження цифрових інструментів, таких як СЕА ПДВ, але нормативна база має недоліки: нечіткість окремих норм, часта зміна законодавства та повільна гармонізація з нормами ЄС. Ці проблеми обмежують ефективність адміністрування та ускладнюють інтеграцію до європейського правового простору.

Загалом, податкова система України є складним механізмом, який потребує вдосконалення для підвищення прозорості, справедливості та відповідності міжнародним стандартам. Подальший розвиток системи має враховувати сучасні виклики, такі як цифрова трансформація та глобалізація, а також необхідність посилення контролю за тіньовою економікою.

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРЯМИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

2.1. Податок з доходів фізичних осіб

Податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) є одним із ключових прямих податків в Україні, який відіграє важливу роль у наповненні державного та місцевих бюджетів, а також у реалізації соціальної політики. ПДФО стягується з доходів громадян, отриманих від різних джерел, і є інструментом фінансово-правового регулювання, що поєднує фіскальну, регулюючу та соціальну функції. Цей підрозділ присвячено аналізу правового регулювання ПДФО, його структури, особливостей адміністрування та проблем реалізації в Україні.

Податок з доходів фізичних осіб регулюється розділом IV Податкового кодексу України. Відповідно до статті 162 Кодексу, «платниками ПДФО є фізичні особи – резиденти та нерезиденти, які отримують доходи з джерел в Україні, а також резиденти, які отримують іноземні доходи» [2]. Об'єктом оподаткування є загальний оподатковуваний дохід, що включає заробітну плату, доходи від підприємницької діяльності, дивіденди, проценти, роялті, спадщину, подарунки тощо.

Ставки ПДФО в Україні диференційовані залежно від виду доходу:

- 18% – основна ставка, застосовується до більшості доходів, зокрема заробітної плати, доходів від оренди, продажу майна.
- 5% – для дивідендів, отриманих від українських компаній (крім дивідендів за акціями та інвестиційними сертифікатами).
- 0% – для окремих пільгових доходів, наприклад, благодійної допомоги чи певних виплат учасникам бойових дій.

Військовий збір запроваджено у 2014 році Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31.07.2014 року, для фінансування потреб національної оборони в умовах російської агресії. Він регулюється пунктом 16¹ підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України. «Платниками збору є фізичні особи – резиденти та нерезиденти, які отримують доходи в Україні» [4]. Об'єктом оподаткування є доходи, що підлягають ПДФО, зокрема заробітна плата, винагороди за цивільно-правовими договорами, дивіденди, виграші тощо.

З 1 грудня 2024 року, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення системи оподаткування» від 28 листопада 2024 року, «ставка військового збору для фізичних осіб (крім військовослужбовців, для яких ставка залишається 1,5%) зросла з 1,5% до 5% від оподаткованого доходу» [5]. Для фізичних осіб – підприємців (ФОП) 1, 2 і 4 груп спрощеної системи оподаткування запроваджено фіксований військовий збір у розмірі 10% від мінімальної

заробітної плати (у 2025 році – 800 грн щомісяця при МЗП 8000 грн), який сплачується незалежно від отриманого доходу. ФОП 3 групи сплачують військовий збір у розмірі 1% від доходу щоквартально.

Військовий збір для найманих працівників утримується податковими агентами одночасно з ПДФО і перераховується до державного бюджету. Для ФОП 1, 2 і 4 груп сплата здійснюється щомісяця до 20 числа. У 2024 році надходження від військового збору становили близько 2% доходів державного бюджету, а з урахуванням підвищення ставки та нових правил для ФОП очікується зростання надходжень у 2025 році до 141 млрд грн, що спрямовуватимуться на закупівлю озброєння та виплати військовослужбовцям.

Окрім ПДФО, з доходів фізичних осіб стягується військовий збір за ставкою 1,5%, що запроваджено з 2014 року для фінансування потреб оборони.

ПДФО є важливим джерелом доходів бюджетів різних рівнів. Відповідно до Бюджетного кодексу України, «60% надходжень від ПДФО спрямовуються до місцевих бюджетів, 15% – до обласних бюджетів, а 25% – до державного бюджету» [3]. У 2024 році ПДФО забезпечував близько 20% доходів зведеного бюджету України, що підкреслює його фіскальну значущість. Місцеві бюджети, зокрема бюджети територіальних громад, значною мірою залежать від надходжень ПДФО, що робить його ключовим інструментом децентралізації.

Соціальна функція ПДФО полягає у перерозподілі доходів через пільги та винятки. Наприклад, у Податковому кодексі передбачено «податкову соціальну пільгу (ПСП) для осіб із низькими доходами (у 2024 році – до 4240 грн на місяць), яка зменшує оподатковуваний дохід» [2]. Пільги також надаються самотнім матерям, особам з інвалідністю та учасникам бойових дій. Однак соціальна роль ПДФО обмежена через відсутність прогресивної шкали оподаткування, яка могла б забезпечити більший внесок від осіб із високими доходами.

Адміністрування ПДФО здійснюється Державною податковою службою України (ДПС) через податкових агентів (роботодавців, банки, нотаріусів), які утримують податок із доходів і перераховують його до бюджету. Фізичні особи, які отримують доходи не від податкових агентів (наприклад, від підприємницької діяльності), зобов'язані самотійно подавати річну податкову декларацію до 1 травня наступного року.

Електронні сервіси ДПС, зокрема «Електронний кабінет платника», спрощують подання декларацій і контроль за сплатою ПДФО.

Порівняльний аналіз із країнами ЄС показує, що «українська система ПДФО є відносно спрощеною, але менш соціально орієнтованою. У країнах ЄС, таких як Німеччина чи Швеція, застосовується прогресивна шкала оподаткування (ставки від 0% до 50%), яка сприяє зменшенню нерівності» [24,

с. 272]. В Україні фіксована ставка 18% не враховує різницю в доходах, що знижує ефективність соціальної функції податку.

Іншою проблемою є «низька податкова культура громадян, що ускладнює добровільне декларування доходів» [16, с. 280]. «У 2021 році Україна запровадила одноразове добровільне декларування (податкову амністію), яке дозволило легалізувати тіньові доходи за зниженими ставками» [15, с. 512], але його результати були обмеженими через недовіру до державних інституцій.

Таким чином, ПДФО є важливим елементом фінансово-правового регулювання прямих податків в Україні, забезпечуючи стабільні надходження до бюджетів і підтримуючи децентралізацію. Проте його соціальна функція обмежена через відсутність прогресивного оподаткування, а адміністрування потребує вдосконалення для зменшення тінізації та підвищення прозорості.

2.2. Оподаткування прибутку підприємств

Податок на прибуток підприємств є одним із ключових прямих податків в Україні, який забезпечує надходження до державного бюджету та виконує регулюючу функцію в економіці. Він стягується з юридичних осіб і впливає на інвестиційну активність, розвиток бізнесу та конкурентоспроможність національної економіки. Окремо до цього податку застосовується військовий збір для певних операцій, що стосуються юридичних осіб. Цей підрозділ присвячено аналізу правового регулювання податку на прибуток, його структури, адміністрування, ролі військового збору, а також проблем і перспектив вдосконалення.

Податок на прибуток підприємств регулюється розділом III Податкового кодексу України. «Платниками податку є юридичні особи – резиденти, які здійснюють господарську діяльність в Україні, та нерезиденти, які отримують доходи з джерел в Україні» [2]. Об'єктом оподаткування є чистий прибуток, розрахований як різниця між доходами та витратами підприємства, скоригована на податкові різниці, визначені Кодексом.

В Податковому кодексі України визначено, що «основна ставка податку на прибуток становить 18%» [2], що є однією з нижчих у Європі. Для окремих видів діяльності застосовуються спеціальні ставки:

- 0% – для страхових компаній за певними видами страхування.
- 25% – для доходів нерезидентів від окремих операцій, наприклад, фрахту.

Військовий збір, запроваджений Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31.07.2014 року, стягується з юридичних осіб у специфічних випадках, зокрема при виплаті доходів фізичним особам, які підлягають оподаткуванню ПДФО (наприклад, дивідендів). Ставка військового збору для таких операцій зросла до 5% (крім військовослужбовців, для яких вона становить 1,5%). Для юридичних осіб, які виплачують дивіденди, військовий збір утримується з суми дивідендів, що підлягають оподаткуванню фізичних осіб, і перераховується до державного бюджету.

Податок на прибуток є важливим джерелом доходів державного бюджету, хоча його частка (близько 10% у 2024 році) поступається ПДВ і ПДФО. «Фіскальна роль податку полягає у забезпеченні фінансування державних видатків, зокрема на інфраструктуру, освіту та оборону» [10, с. 412]. Військовий збір, який стягується при виплаті дивідендів, додатково підтримує оборонні потреби, забезпечуючи у 2024 році близько 2% доходів державного бюджету, а з підвищенням ставки у 2025 році прогнозується зростання надходжень до 141 млрд грн.

Регулююча функція податку на прибуток реалізується через податкові пільги та спеціальні режими. Наприклад, у 2024 році підприємства ІТ-сектору,

які є резидентами «Дія.City», отримали пільгову ставку 9% замість 18%, що стимулює розвиток цифрової економіки. Пільги також надаються для інвестиційних проєктів у пріоритетних галузях, таких як зелена енергетика. Однак надмірне використання пільг може призводити до бюджетних втрат.

Адміністрування податку на прибуток здійснюється Державною податковою службою України (ДПС). Юридичні особи подають податкову декларацію з прибутку щоквартально або щорічно, залежно від обсягу доходів. Електронні сервіси ДПС, зокрема «Електронний кабінет платника», спрощують подання звітності. Військовий збір при виплаті дивідендів утримується податковими агентами (підприємствами) одночасно з ПДФО та перераховується до бюджету.

Адміністрування військового збору є простішим через його чітку ставку, але контроль за виплатами дивідендів ускладнений через обмежені ресурси ДПС.

Порівняльний аналіз із країнами ЄС показує, що ставка податку на прибуток в Україні (18%) є нижчою за середню в Європі (близько 21%). Проте ефективність податку знижується через тінізацію та схеми ухилення, такі як трансфертне ціноутворення. «У країнах ЄС, наприклад, у Нідерландах, застосовуються жорсткі правила контролю за трансфертним ціноутворенням, які Україна лише частково імплементувала» [24, с. 272].

Військовий збір у контексті юридичних осіб є унікальним для України, оскільки в інших країнах подібні збори зазвичай не застосовуються до дивідендів.

Таким чином, податок на прибуток підприємств є важливим інструментом фінансово-правового регулювання, що забезпечує бюджетні надходження та стимулює економічний розвиток. Військовий збір, стягуючись при виплаті дивідендів, підтримує оборонні потреби, але його підвищення до 5% потребує балансування з інтересами бізнесу. Вдосконалення системи потребує прозорості, спрощення адміністрування та боротьби з тінізацією.

2.3. Спрощена система оподаткування

Спрощена система оподаткування (ССО) є спеціальним режимом оподаткування в Україні, який дозволяє фізичним особам – підприємцям (ФОП) і юридичним особам сплачувати податки за спрощеними правилами, зменшуючи адміністративне навантаження та сприяючи розвитку малого і середнього бізнесу. Вона є важливим елементом фінансово-правового регулювання прямих податків, поєднуючи фіскальну, регулюючу та соціальну функції. ССО включає єдиний податок і пов'язані з ним платежі, такі як єдиний соціальний внесок (ЄСВ) і військовий збір. Цей підрозділ присвячено аналізу правового регулювання ССО, її структури, особливостей адміністрування, ролі військового збору, економічного значення, проблем і перспектив вдосконалення.

Главою 1 розділу XIV Податкового кодексу України регулюється спрощена система оподаткування. Вона була запроваджена для стимулювання підприємницької діяльності шляхом спрощення податкового обліку та зменшення податкового навантаження. Платниками ССО можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які відповідають умовам, визначеним статтею 291 Кодексу, зокрема щодо обсягу доходу, кількості працівників і виду діяльності.

ССО поділяється на чотири групи платників єдиного податку:

1. Перша група: ФОП без найманих працівників, річний дохід до 1,185 млн грн (у 2025 році), діяльність у роздрібній торгівлі на ринках або надання побутових послуг. Ставка єдиного податку – до 10% від прожиткового мінімуму (302,80 грн у 2025 році).
2. Друга група: ФОП із найманими працівниками (до 10 осіб), річний дохід до 5,925 млн грн, діяльність у сфері послуг, торгівлі чи виробництва. Ставка – до 20% від мінімальної заробітної плати (1600 грн у 2025 році при МЗП 8000 грн).
3. Третя група: ФОП і юридичні особи, річний дохід до 8,292 млн грн, без обмежень щодо працівників. Ставка – 3% від доходу (для платників ПДВ) або 5% (без ПДВ).
4. Четверта група: сільськогосподарські товаровиробники, частка сільгоспвиробництва яких становить не менше 75%. Ставка залежить від нормативної грошової оцінки землі.

Окрім єдиного податку, платники ССО сплачують єдиний соціальний внесок (ЄСВ) (22% від МЗП, 1760 грн у 2025 році) та військовий збір. Згідно із Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення системи оподаткування» від 28 листопада 2024 року, з 1 грудня 2024 року «військовий збір для ФОП 1, 2 і 4 груп становить 10% від МЗП (800 грн щомісяця у 2025 році), а для 3 групи – 1% від доходу щоквартально» [5]. Ці зміни спрямовані на збільшення фінансування оборонних потреб.

Спрощена система оподаткування відіграє ключову роль у підтримці малого та середнього бізнесу, який становить основу економіки України. «У 2024 році близько 1,5 млн ФОП і 200 тис. юридичних осіб працювали на ССО, забезпечуючи приблизно 8% доходів зведеного бюджету через єдиний податок» [23, с. 32]. ЄСВ, сплачений платниками ССО, формує значну частину надходжень до Пенсійного фонду, підтримуючи соціальну стабільність. Військовий збір, зокрема фіксована ставка 800 грн для ФОП 1, 2 і 4 груп, додатково забезпечує фінансування Збройних Сил України, прогнозовано приносячи до 141 млрд грн у 2025 році.

Автор Козир М. В. зазначав що, «економічна роль ССО полягає у стимулюванні підприємництва та створенні робочих місць» [23, с. 32]. Спрощені правила обліку та низькі ставки дозволяють малому бізнесу, зокрема у сфері торгівлі, послуг і сільського господарства, ефективно функціонувати. Наприклад, друга група ФОП активно працює у сфері ресторанного бізнесу та роздрібної торгівлі, сприяючи розвитку місцевих економік. Четверта група підтримує аграрний сектор, який становить близько 10% ВВП України.

Адміністрування ССО здійснюється Державною податковою службою України (ДПС). Платники єдиного податку подають декларацію раз на рік (ФОП 1 і 2 груп) або щоквартально (3 і 4 групи). ЄСВ сплачується щомісяця, а військовий збір для ФОП 1, 2 і 4 груп – також щомісяця до 20 числа, для 3 групи – щоквартально. Електронні сервіси ДПС, такі як «Електронний кабінет платника», дозволяють подавати звітність онлайн, що зменшує адміністративне навантаження.

Проте адміністрування ССО має проблеми:

По-перше, зловживання спрощеною системою. Великі компанії використовують ФОП 3 групи для оптимізації податків шляхом фіктивного дроблення бізнесу, що призводить до втрат бюджету.

По-друге, складність переходу між групами. Зміна групи чи системи оподаткування вимагає додаткових зусиль для адаптації обліку.

По-третє, тінізація доходів. «Деякі ФОП занижують доходи, щоб залишатися в межах лімітів ССО, що зменшує надходження» [16, с. 280]. У 2024 році тіньова економіка оцінюється на рівні 25-30% ВВП.

Військовий збір у розмірі 800 грн для ФОП 1, 2 і 4 груп спрощує адміністрування через фіксовану суму, але його обов'язковість незалежно від доходу створює додаткове навантаження на підприємців із низькими оборотами, що викликало критику серед малого бізнесу.

Соціальна функція ССО полягає у підтримці самозайнятості та зменшенні безробіття. Спрощена система дозволяє особам із низьким рівнем доходу, наприклад, перукарям чи репетиторам, легально вести бізнес із мінімальними витратами. Вона також сприяє децентралізації, оскільки значна

частина єдиного податку спрямовується до місцевих бюджетів, що фінансує освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру громад.

Водночас фіксований військовий збір (800 грн) для ФОП 1, 2 і 4 груп є регресивним, оскільки не враховує рівень доходу. Для ФОП із низькими оборотами це додаткове фінансове навантаження, що може змусити їх припинити діяльність або перейти в тінь. Для 3 групи ставка 1% від доходу є більш пропорційною, але її адміністрування потребує ретельного контролю для уникнення заниження доходів.

Таким чином, спрощена система оподаткування є ефективним інструментом підтримки малого та середнього бізнесу, забезпечуючи надходження до бюджетів і сприяючи самозайнятості. Військовий збір підтримує оборонні потреби, але його фіксована ставка для ФОП 1, 2 і 4 груп потребує перегляду для забезпечення справедливості. Вдосконалення ССО має поєднувати спрощення адміністрування, посилення контролю та адаптацію до міжнародних стандартів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У розділі 2 розкрито аналіз фінансово-правового регулювання прямих податків в Україні, зокрема податку з доходів фізичних осіб (ПДФО), податку на прибуток підприємств і спрощеної системи оподаткування (ССО). Дослідження підкреслює їхню роль у формуванні бюджетів, регулюванні економіки та підтримці соціальної справедливості, а також проблеми реалізації та напрями вдосконалення.

ПДФО є ключовим прямим податком, що забезпечує близько 20% доходів зведеного бюджету у 2024 році та підтримує децентралізацію через перерахування 60% надходжень до місцевих бюджетів. Військовий збір (5% для громадян, 10% від МЗП для ФОП 1, 2 і 4 груп) фінансує оборонні потреби, але його фіксована ставка для ФОП є регресивною. Відсутність прогресивної шкали оподаткування обмежує соціальну функцію ПДФО, а тінізація доходів (25-30% ВВП) зменшує надходження.

Податок на прибуток (18%) формує близько 10% доходів державного бюджету, стимулюючи економіку через пільги, зокрема для ІТ-сектору. Військовий збір стягується з дивідендів, виплачених фізичним особам, підтримуючи оборону. Проблемами є тінізація прибутків, трансфертне ціноутворення та непрозорість пільг, що потребують посилення контролю та гармонізації з нормами ОЕСР.

ССО підтримує малий і середній бізнес, забезпечуючи 8% бюджетних надходжень і самозайнятість. Єдиний податок, ЄСВ і військовий збір (800 грн для ФОП 1, 2 і 4 груп, 1% від доходу для 3 групи) спрощують адміністрування.

Загалом, прямі податки в Україні відіграють важливу роль у фінансовій системі, але потребують вдосконалення через прогресивне оподаткування,

спрощення адміністрування, перегляд пільг для військового збору та посилення боротьби з тінізацією.

РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

3.1. Податок на додану вартість (ПДВ) як основне джерело надходжень до державного бюджету

Податок на додану вартість (ПДВ) є одним із найважливіших непрямих податків в Україні, який відіграє ключову роль у формуванні доходів державного бюджету. ПДВ стягується на кожному етапі виробництва та реалізації товарів і послуг, що робить його універсальним і стабільним джерелом надходжень. Цей податок поєднує фіскальну, регулюючу та економічну функції, впливаючи на ціноутворення, споживчий попит і конкурентоспроможність бізнесу.

Податок на додану вартість регулюється розділом V Податкового кодексу України. Платниками ПДВ є юридичні та фізичні особи, які здійснюють оподатковувані операції, якщо їхній річний обсяг доходу перевищує 1 млн грн (зобов'язана реєстрація) або за добровільною реєстрацією. Об'єктом оподаткування є постачання товарів і послуг на митній території України, імпорту товарів, а також окремі експортні операції.

Ставки ПДВ в Україні диференційовані:

- 20% – основна ставка, застосовується до більшості товарів і послуг.
- 7% – для лікарських засобів, медичних виробів і культурних послуг (театри, концерти).
- 0% – для експорту товарів і міжнародних транспортних послуг, що стимулює зовнішню торгівлю.

ПДВ на імпортовані товари стягується за ставкою 20%, що підвищує їхню вартість на внутрішньому ринку, але забезпечує значні бюджетні надходження.

ПДВ є основним джерелом доходів державного бюджету України. «У 2024 році надходження від ПДВ становили приблизно 50% доходів державного бюджету, що робить його найвагомішим податком у фіскальній системі» [15, с. 512]. Стабільність надходжень пояснюється універсальністю ПДВ, оскільки він стягується на всіх етапах обігу товарів і послуг, незалежно від економічної ситуації. Наприклад, навіть під час економічного спаду споживання товарів залишається відносно стабільним, що забезпечує постійні надходження.

Економічна роль ПДВ полягає у впливі на ціни та споживчий попит. Оскільки ПДВ включається у вартість товарів і послуг, він підвищує їхню ціну для кінцевого споживача, що може стримувати попит на непершочергові товари. Водночас нульова ставка на експорт сприяє конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх ринках, зокрема в аграрному секторі, який становить значну частку експорту.

Адміністрування ПДВ здійснюється Державною податковою службою України (ДПС) через Систему електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), запроваджену у 2015 році. СЕА ПДВ дозволяє відстежувати рух податкових накладних у реальному часі, зменшуючи можливості для шахрайства. Платники ПДВ подають декларації щомісяця, а відшкодування ПДВ експортерам здійснюється після перевірки ДПС.

У навчальному посібнику зазначено, що «ПДВ є регресивним податком, оскільки його тягар лягає на кінцевих споживачів незалежно від рівня їхніх доходів» [13, с. 240]. Це може посилювати соціальну нерівність, адже особи з низькими доходами витрачають більшу частку заробітку на товари, обкладені ПДВ. Водночас пільгові ставки (7% для ліків) частково пом'якшують цей ефект, роблячи окремі соціально важливі товари доступнішими.

Економічно ПДВ впливає на конкурентоспроможність бізнесу. Висока ставка 20% підвищує витрати підприємств, що не є платниками ПДВ (наприклад, ФОП на спрощеній системі), оскільки вони не можуть отримати податковий кредит. Це створює нерівні умови для малого бізнесу порівняно з великими компаніями.

Порівняльний аналіз із країнами ЄС показує, що ставка ПДВ в Україні (20%) відповідає середньому європейському рівню (19-21%). Проте в ЄС застосовуються ширші пільгові ставки для продуктів харчування, книг і дитячих товарів, що сприяє соціальній справедливості. «Наприклад, у Польщі ставка на продукти харчування становить 5%, тоді як в Україні – 20%» [24, с. 272]. Гармонізація з Директивою Ради ЄС 2006/112/ЄС щодо ПДВ є зобов'язанням України як асоційованого члена ЄС, але цей процес просувається повільно.

Таким чином, ПДВ є основним джерелом надходжень до державного бюджету України, забезпечуючи стабільність фіскальної системи. Проте його регресивність, проблеми адміністрування та шахрайство потребують вдосконалення шляхом гармонізації з нормами ЄС, автоматизації процесів і розширення пільг для соціальної справедливості.

3.2. Фіскальна роль акцизного податку

Акцизний податок є важливим непрямим податком в Україні, який стягується з виробництва, імпорту та реалізації підакцизних товарів, таких як алкоголь, тютюнові вироби, паливо та транспортні засоби. Він відіграє ключову роль у наповненні державного бюджету, регулюванні споживання шкідливих товарів і реалізації соціально-економічної політики. Фіскальна роль акцизного податку полягає в забезпеченні стабільних надходжень до бюджету, тоді як його регулююча функція спрямована на обмеження споживання товарів із негативним впливом на здоров'я та довкілля. У цьому підрозділі розглядаються правові основи акцизного податку, його структура, внесок у бюджет, адміністрування, соціально-економічний вплив і перспективи вдосконалення.

Акцизний податок регулюється розділом VI Податкового кодексу України. Платниками податку є виробники, імпортери та реалізатори підакцизних товарів, а також суб'єкти, які здійснюють роздрібну торгівлю. Об'єктом оподаткування є операції з реалізації підакцизних товарів, їх імпорт або виробництво. До підакцизних товарів належать:

- алкогольні напої та пиво;
- тютюнові вироби;
- паливо (бензин, дизель, скраплений газ);
- автомобілі;
- електроенергія (з 2023 року для окремих операцій).

Ставки акцизного податку поділяються на специфічні (фіксована сума за одиницю товару, наприклад, 3712,20 грн за 1000 сигарет у 2025 році) та адвалорні (відсоток від вартості, наприклад, 12% для алкогольних напоїв). Щороку ставки на тютюн і алкоголь підвищуються відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення системи оподаткування» від 28 листопада 2024 року для гармонізації з нормами ЄС.

Акцизний податок є значним джерелом доходів державного бюджету України. «У 2024 році надходження від акцизного податку становили близько 10% доходів державного бюджету, поступаючись лише ПДВ і ПДФО» [21, с. 468]. Найбільшу частку забезпечують акцизи на паливо (приблизно 40% надходжень від акцизу) і тютюнові вироби (30%). Стабільність надходжень пояснюється низькою еластичністю попиту на підакцизні товари, зокрема тютюн і алкоголь, що забезпечує прогнозовані доходи навіть в умовах економічної нестабільності.

Фіскальні надходження від акцизу спрямовуються на фінансування державних програм, зокрема охорони здоров'я, інфраструктури та оборони. Наприклад, акциз на паливо частково фінансує дорожній фонд, що підтримує ремонт і будівництво доріг. Підвищення ставок у 2025 році, передбачене

Законом «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення системи оподаткування» від 28 листопада 2024 року, має на меті збільшити надходження для покриття витрат на оборону в умовах війни.

Адміністрування акцизного податку здійснюється Державною податковою службою України (ДПС). Платники подають декларації щомісяця, а акциз на роздрібну торгівлю (5% для тютюну) сплачується до місцевих бюджетів. Система електронного адміністрування реалізації пального (СЕАРП) забезпечує контроль за обігом пального, зменшуючи тіньовий ринок.

Акцизний податок виконує регулюючу функцію, обмежуючи споживання шкідливих товарів. Високі ставки на тютюн і алкоголь сприяють зниженню їх споживання, що позитивно впливає на здоров'я населення. Наприклад, за даними МОЗ України, «підвищення акцизу на сигарети у 2018-2023 роках зменшило поширеність куріння на 10%» [25, с. 20]. Водночас акциз є регресивним, оскільки його тягар непропорційно лягає на малозабезпечених громадян, які витрачають більшу частку доходів на підакцизні товари.

Економічно акциз впливає на ціни, підвищуючи вартість пального, що позначається на транспортних витратах і собівартості товарів. Це може стримувати економічну активність, особливо в умовах війни, коли ціни на паливо зростають.

У країнах ЄС акцизний податок також є важливим джерелом доходів, але ставки на тютюн і алкоголь значно вищі. Наприклад, мінімальна ставка акцизу на сигарети в ЄС становить 1,8 євро за пачку, тоді як в Україні – близько 0,8 євро. Гармонізація з Директивою ЄС 2011/64/ЄС є зобов'язанням України, що передбачає поступове підвищення ставок до 2029 року.

Таким чином, акцизний податок відіграє важливу фіскальну роль, забезпечуючи стабільні надходження до бюджету та фінансування державних потреб. Його регулююча функція сприяє здоров'ю населення, але регресивність і тінізація потребують вдосконалення через посилення контролю та гармонізацію з нормами ЄС.

3.3. Міжнародно-правові механізми вдосконалення системи непрямого оподаткування в Україні

Непрямі податки, зокрема податок на додану вартість (ПДВ) і акцизний податок, є основою фіскальної системи України, але їх ефективність залежить від відповідності міжнародним стандартам і нормам. У контексті інтеграції України до Європейського Союзу та глобалізації економіки міжнародно-правові механізми відіграють ключову роль у вдосконаленні системи непрямого оподаткування. Вони сприяють гармонізації законодавства, боротьбі з податковим шахрайством і підвищенню прозорості. Цей підрозділ аналізує основні міжнародно-правові інструменти, їх вплив на українську систему непрямого оподаткування та перспективи їх імплементації.

Міжнародно-правові механізми вдосконалення непрямого оподаткування в Україні базуються на зобов'язаннях, взятих у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, рекомендаціях Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також багатосторонніх угодах. «Угода про асоціацію зобов'язує Україну гармонізувати своє законодавство з директивами ЄС, зокрема Директивою 2006/112/ЄС щодо ПДВ і Директивою 2011/64/ЄС щодо акцизного податку» [6]. Ці директиви встановлюють стандарти для ставок, пільг, адміністрування та боротьби з шахрайством.

ОЕСР, через ініціативу BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), пропонує інструменти для боротьби з ухиленням від сплати податків, зокрема через транскордонні схеми з ПДВ. Україна приєдналася до Глобального форуму ОЕСР з прозорості та обміну інформацією, що посилює контроль за міжнародними операціями.

Гармонізація ПДВ є пріоритетом для України як асоційованого члена ЄС. Директива 2006/112/ЄС передбачає єдині правила адміністрування ПДВ, зокрема щодо транскордонних поставок і пільгових ставок. В Україні вже запроваджено Систему електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), яка частково відповідає європейським стандартам прозорості. Проте ставки ПДВ потребують перегляду: у країнах ЄС застосовуються знижені ставки (5-9%) для продуктів харчування, книг і дитячих товарів, тоді як в Україні основна ставка 20% діє для більшості товарів. Впровадження знижених ставок, як це передбачено Угодою про асоціацію, може зменшити регресивність ПДВ і підвищити соціальну справедливість.

Крім того, Україна має інтегрувати свою систему ПДВ із європейською VAT Information Exchange System (VIES), що дозволить відстежувати транскордонні операції та зменшувати шахрайство, таке як «карусельні схеми».

Акцизний податок також потребує гармонізації з нормами ЄС, зокрема Директивою 2011/64/ЄС, яка встановлює мінімальні ставки на тютюнові вироби (1,8 євро за пачку сигарет). В Україні ставки на тютюн у 2025 році

становлять близько 0,8 євро, що вимагає поступового підвищення до 2029 року, як передбачено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення системи оподаткування» від 28 листопада 2024 року. Це не лише збільшить бюджетні надходження, а й сприятиме зниженню споживання тютюну, що відповідає європейським стандартам охорони здоров'я.

Однак, для пального Директива 2003/96/ЄС встановлює «мінімальні акцизні ставки, які Україна частково виконує, але потребує вдосконалення контролю за тіншовим обігом» [22, с. 384].

Міжнародна співпраця є важливим механізмом вдосконалення непрямого оподаткування. «Приєднання України до стандарту автоматичного обміну інформацією ОЕСР (CRS) і Глобального форуму дозволяє отримувати дані про транскордонні операції» [20, с. 216], що допомагає виявляти схеми ухилення від ПДВ і акцизів. Наприклад, обмін інформацією з країнами ЄС може зменшити контрабанду тютюну, яка у 2024 році становила 15-20% ринку.

Таким чином, міжнародно-правові механізми, зокрема Угода про асоціацію з ЄС і стандарти ОЕСР, створюють основу для вдосконалення системи непрямого оподаткування в Україні. Їх імплементація сприятиме підвищенню прозорості, зменшенню шахрайства та гармонізації з європейськими нормами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У розділі 3 розкрито аналіз місця непрямих податків у податковій системі України, з акцентом на податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок і міжнародно-правові механізми їх вдосконалення. Дослідження підкреслює їхню ключову роль у формуванні бюджету, регулюванні економіки та гармонізації з міжнародними стандартами, а також виявляє проблеми реалізації.

ПДВ забезпечує близько 50% доходів державного бюджету у 2024 році, будучи найстабільнішим джерелом завдяки універсальності. Його регулююча функція впливає на ціни та експорт, але регресивність податку посилює соціальну нерівність. Проблеми адміністрування, зокрема затримки відшкодування та шахрайство, зменшують ефективність. Гармонізація з Директивою ЄС 2006/112/ЄС і розширення пільгових ставок є необхідними для підвищення справедливості.

Акцизний податок формує приблизно 10% доходів державного бюджету, фінансуючи оборону, охорону здоров'я та дорожній фонд. Високі ставки на тютюн і паливо обмежують їх споживання, сприяючи здоров'ю населення, але регресивність податку непропорційно впливає на малозабезпечених. «Контрабанда (15-20% ринку тютюну) та складність

контролю потребують автоматизації адміністрування та гармонізації з Директивою ЄС 2011/64/ЄС» [25, с. 208].

Загалом, непрямі податки є основою фіскальної системи України, але їх регресивність, тінізація та адміністративні проблеми потребують вирішення. Імплементация міжнародних стандартів, автоматизація контролю та розширення пільгових ставок сприятимуть підвищенню ефективності та соціальної справедливості.

ВИСНОВКИ

Курсова робота присвячена комплексному аналізу системи оподаткування в Україні, з акцентом на теоретичні основи, фінансово-правове регулювання прямих податків і місце непрямих податків у фіскальній системі. Міждисциплінарний підхід дозволив розглянути оподаткування як правовий, економічний і соціальний механізм, що впливає на бюджет, бізнес і добробут громадян. У дослідженні виявила сильні сторони податкової системи, її проблеми та перспективи вдосконалення в контексті європейської інтеграції та сучасних викликів.

У розділі 1 розкрито теоретичні основи оподаткування. Податкова система України є сукупністю податків, правових норм і процедур, що забезпечують фінансові потреби держави. Вона базується на принципах законності, справедливості та прозорості, закріплених у Конституції та Податковому кодексі. У 2024 році система орієнтована на непрямі податки (ПДВ, акциз), але стикається з тінізацією економіки і частими змінами законодавства, що порушують стабільність. Нормативна база потребує гармонізації з нормами ЄС і спрощення процедур для підвищення довіри платників.

У розділі 2 проаналізовано прямі податки: податок з доходів фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств і спрощену систему оподаткування (ССО). ПДФО, забезпечуючи 20% доходів зведеного бюджету, підтримує децентралізацію, але його фіксована ставка 18% обмежує соціальну справедливість. Військовий збір (5% для громадян, 10% від МЗП для ФОП 1, 2 і 4 груп) фінансує оборону, але є регресивним для малого бізнесу. Податок на прибуток (18%) стимулює економіку через пільги, але страждає від трансфертного ціноутворення. ССО сприяє самозайнятості, але зловживання 3 групою великим бізнесом зменшує надходження. Прогресивна шкала ПДФО, пільги для військового збору та контроль за оптимізацією є необхідними для вдосконалення.

У розділі 3 висвітлено роль непрямих податків. ПДВ, формуючи 50% доходів державного бюджету, є найстабільнішим податком, але його регресивність посилює нерівність. Акцизний податок (10% доходів бюджету) регулює споживання шкідливих товарів, але контрабанда (15-20% ринку тютюну) знижує надходження.

Загалом, податкова система України ефективно забезпечує бюджетні надходження, але її регресивність, тінізація економіки та адміністративні складнощі потребують вирішення.

Таким чином, реалізація цих заходів сприятиме підвищенню прозорості, ефективності та справедливості податкової системи, забезпечуючи її відповідність сучасним викликам і міжнародним стандартам. Подальший

розвиток потребує стабільності законодавства, довіри платників і активної інтеграції до європейського правового простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2025).
2. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI: станом на 1 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 11.05.2025).
3. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI: станом на 5 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 11.05.2025).
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31.07.2014 № 1621-VII: станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-18#Text> (дата звернення: 11.05.2025).
5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення системи оподаткування» від 10.10.2024 № 4015-IX: станом на 1 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text> (дата звернення: 11.05.2025).
6. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09.2014 № 1678-VII: станом на 27 верес. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 11.05.2025).
7. Барановська Т. В. Податкова система України: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2019. С. 256.
8. Власюк О. С., Кравець В. І. Фінансове право: підручник. 2-ге вид., переробл. та допов. Львів: Ліга-Прес, 2020. С. 432.
9. Гриценко І. І. Оподаткування в Україні: теоретико-правові засади: монографія. Харків: Право, 2018. С. 380.
10. Дем'янишин В. Г., Кравчук Н. Я., Скрипник О. П. Бюджетна система: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. С. 412.
11. Зайчук О. В., Кравець І. М., Шевчук Т. А. Податкове право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2021, С. 496.
12. Ковальчук А. Т. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграції: монографія / за заг. ред. В. П. Марченка. Одеса: ОНУ, 2019. С. 328.
13. Левицька Н. О., Романів С. М. Непрямі податки в Україні: навч.-метод. посіб. Львів: Магнолія 2006, 2020. С. 240.
14. Мельник П. В., Тарасенко О. О., Шевчук В. Г., Яковенко Р. В. Прямі податки: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2018. С. 304.

15. Науково-практичний коментар Податкового кодексу України: станом на 1 січ. 2024 р. / за заг. ред. О. М. Даниленка. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 512.
16. Оподаткування в Україні: сучасний стан і перспективи: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Сидоренко (відп. ред.) та ін. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020, С. 280.
17. Податкова політика в умовах глобалізації: монографія / за ред. Л. П. Гринишин. Київ: Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2019. С. 360.
18. Соколовська А. М. Фіскальні механізми економічного розвитку: монографія. Київ: Наукова думка, 2017, С. 420.
19. Фінансове право України: підручник / О. П. Орлюк та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2022. С. 584.
20. Шевчук О. А. Європейські стандарти оподаткування: навч. посіб. / за ред. І. В. Кравченка. Львів: Право, 2020. С. 216.
21. Бюджетна система України: у 3 т. / Акад. прав. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. 1: Податкові надходження / заг. ред. М. П. Кучерявого. С. 468.
22. Європейська інтеграція та податкова політика: в 4 т. / редкол.: О. В. Зайчук та ін. Київ: Ін Юре, 2021. Т. 2: Непрямі податки. С. 384.
23. Козир М. В. Спрощена система оподаткування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. С. 32.
24. Податкові системи країн ЄС: навч. посіб. / за ред. Т. М. Сидорчук. Одеса: ОНУ, 2017. С. 272.
25. Фіскальна роль непрямих податків: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-16 листоп. 2023 р. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2023. С. 208.